

„Il sacro fiume della patria“ — olvassuk a híd bejáratánál. Valóban szent folyó, nekünk is az, nemcsak az olaszoknak. Virág nincs nálunk, hogy a folyóba ejtsük, de a magyar hősökre gondolunk. Azokra is, akik itt harcoltak, de az eljövendőkre is. Hiszen 1937-et írunk s az idő ismét érik hősi tettekre. Úgy sejtjük, ismét Zrínyi ideje következik, amikor újra a katona lesz a „főember“ és a „páncélderek“ a legdivatosabb viselet.

MEGYER JÓZSEF

Dalmáciai magyar emlékek

AZ EGYKORON oly nagy és oly dicső Magyarország multbavesztett fényét, letűnt régi dicsőségét a hajdani magyar tenger-mellék, Dalmácia birtoklása is nagyban növelte és fényesebbé tette. A magyar szentkoronának ez országát a történelmi mult ezer szála, tételes törvény, földrajzi fekvés és az érdekek közössége csatolta hajdan hozzánk.

A történelmi mult tanúsága szerint nagy, nemzeti királyaink tudatosan törekedtek a tenger uralmára. Szent László és Könyves Kálmán, II. István, II. Géza, III. Béla, Róbert Károly és Nagy Lajos, mindannyian igyekeztek Dalmáciában a magyar fennhatóság, a magyar uralom megszerzésére, majd később annak megszilárdítására. Dalmácia jórésze felett a magyar uralom, a magyar fennhatóság négyszáz évnél tovább, a XI. század végétől a XVI. század végéig tartott. Nagy Lajos uralkodása alatt, midőn hazánk határait három tenger mosta, az adriai tengerpart keleti része a Quarnerotól le egészen az albániai Durazzoig Magyarország uralma alá tartozott.

Egészen érthető és természetes tehát, hogy a dalmát partokon és a Dalmáciát koszorúként szegélyező szigetvilágban lépten-nyomon, majd minden nevezetesebb helységben, városban, vagy szigeten magyar vonatkozásokra, magyar emlékekre akadunk.

Dalmácia fővárosának ZÁRÁ-nak egyik legkiválóbb és magyar vonatkozásban legérdekesebb emléke a Santa Maria templom és a vele kapcsolatos szentbenedekrendi apácakolostor. A templomot III. Krešimir Péter dalmát király nővére Cicca, a későbbi apátnő építtette 1066-ban, egy 906. évben már előbb épült kisebb templom helyébe. Ennek a templomnak román stílusban épült szép, magas tornyát Könyves Kálmán királyunk, mint Dalmáciának is királya építtette 1105-ben, Zárába való bevonulásának emlékére. Ez eseményt a tornyon, a zárda felőli oldalon a következő felirat örökíti meg:

Anno Incar. Dni Nri IHV. Xri. Mil. CV.

Post victoriam et pacis praemia

Iaderae introitus a Deo concessa

Proprio sumptu hanc turrim

Sctae Mariae Ungariae, Dalmatiae

Croatiae construi et erigi

Iussit rex Colomannus.

(A mi Urunk Jézus Krisztus megtestesülésének 1105-ik esztendejében az Istentől engedett győzelem és a béke áldásai után Zarába bevonulván, ezt a tornyot a bold. Szűz Máriának (tiszteletére) saját költségén építtetni és emel-
tetni rendelte: Kálmán, Magyar-Dalmát és Horvátország királya.)

A toronyban négy románstílusú, de byzanci hatást is mutató oszlop látható, melyeket szótagolva CO-LO-MAN-NUS felirat, vagyis Kálmán királyunk neve díszít.

A zárdában egy másik felirat tanúsága szerint Kálmán királyunk a zárdát adományokkal és kiváltságokkal gyarapította.

A templom jobb hajójának falában egy vasráccsal ellátott ablak alatti restaurációs feliraton szintén olvasható Kálmán király neve.

*Coenobium adstruxit, auctunque muneribus
Et privilegiis a Rege Colomanno sanctissime rexit
Succedenteque sibi filia Vekenega
Usque ad annum M. CXI.*

(A zárdát építette és azt, miután Kálmán király adományokkal és kiváltságokkal gyarapította igen szentül kormányozta (az alapító Cilcca) leánya Vekenega, ki őt követte a 1111-ik esztendőig.)

A zárai Santa Maria templom nevezetes síremlékeiről is. A főoltár sekrestyefelőli oldalán van a templomot felszentelő András püspök síremléke. Bianchi, zárai olasz történetíró igen érdekes állítása szerint ezen síremlék közelében található Kálmán királynak rézládába helyezett tetemei, egy kőkoporsó belsejében, melyet 1117-ben hoztak át Zaravecchiából, ahol meghalt: „E li pure vicine trovansi le spoglie di Colomanno in una cassa di rame collocata entro un arca di pietra, trasferita nel 1117. da Zaravecchia, ove mori.“ (Bianchi: *Zara Christiana* I. 321. l.)

Bianchi nem névezi meg forrását, honnan állítását meríti. Vele szemben összes hazai krónikáink, a Képes, a Dubnici, a Pozsonyi, a Zágrábi, a Várad-Krónika szerint Kálmán királyunkat Fehérvárrt temették el.

A záraiak ragaszkodását Kálmán király és fia István iránt, mutatja az a dicsőítő ének, melyet templomaikban karácsony és húsvét ünnepén énekeltek:

Exaudi Christe! Christus vincit. Christus regnat. Christus imperat. Paschali, summo Pontifici et universali Papae salus et vita perpetua. Colomanno, Ungariae, Dalmatiae et Croatiae almifico regi vita et victoria.“ Stephano clarissimo regi nostro vita et victoria.

(Hallgass meg Krisztus! Krisztus győz. Krisztus kormányoz. Krisztus uralkodik. Paszkálisz főpapnak és egyetemes pápának üdv és örök élet. Kálmánnak, Magyar, Dalmát és Horvátország nagydicő királyának élet és győzelem. Istvánnak, igen jeles királyunknak élet és győzelem.)

Kálmán és István a formulában valószínűleg azért fordulnak elő egyszerre, mert életében Kálmánt, halála után pedig Istvánt említették.

A zárai Santa Maria kolostorba vonult vissza egy időre Nagy Lajos özvegye, Erzsébet királyné 1383-ban. A novigrádi gyilkosság után, melynek Erzsébet királyné áldozata lett, 1387. február hóban

holttetemét a záraiak drágán megváltották a gyilkosoktól és a zárai San Grisogono templomban temették el.

A zárai San Simeone templom nevezetes magyar vonatkozású emléke Nagy Lajos nejének, Erzsébet királynénak ajándéka: szent Simeon próféta ezüstkoporsója. Ennek domborművű képein Magyarország és Dalmácia történetének érdekes, közös vonatkozásait láthatjuk. A hagyomány szerint ezen koporsóban nyugszik szent Simeon teteme, aki a kisdéd Jézust, a templomban történt bemutatásakor karjaiban tartotta — Szent Lukács evangéliuma szerint.

A domború képek közül figyelemreméltó az a kép, mely Nagy Lajosnak Zarába való bevonulását ábrázolja, midőn a királyt kikötések a város rektorai, az érsek és a papság hódolattal fogadják. Pór Antal szerint a kép Nagy Lajos első zárai látogatását ábrázolja, mely 1357. szept. 17.-én történt.

Egy másik magyar vonatkozású domborművű képen Erzsébet királyné Szent Simeonnak koporsót ajánl fel.

Ismét egy harmadik magyar vonatkozású képen Szent Simeon megjelenik a haldokló Kotromanovics István boszniai bánnak, Nagy Lajos apósának ágyánál.

Az ezüstkoporsó hátulsó oldalán lévő feliratból, melyet négy sarkán Magyarország és az Anjouk címeres pajzsa díszít, kitűnik, hogy a királyné a koporsót fogadalomból készítette. Ime a felirat:

*Simeon hic iustus, Jesum, de virgine natum,
Ulnis qui tenuit, hac arca pace quiescit;
Hungariae regina potens, illustris et alta
Elisabeth iunior, quam voto contulit almo
Anno Milleno treceno octuageno.*

(Simeon, az igazságos, ki a Szűztől született Jézust karjain tartá, nyugszik békén e koporsóban, melyet Magyarország hatalmas, felséges és magas királynéja Ifjabb Erzsébet kegyes fogadalomból készíttetett Ezerháromszáonyolcvanban.)

A koporsó eredetéről legenda is keletkezett, melyet két magyar vonatkozású kép örökít meg a templom szentélyében. A jobb oldali képen Nagy Lajos neje, Erzsébet királyné szent Simeon koporsójától távozóban a szent egyik ujját ereklve gyanánt el akarta vinni és keblébe rejtette, de a koporsótól nem tudott eltávozni, mert lábai a földhöz tapadtak. A másik képen Erzsébet királyné visszaadja a szentnek ujját, mit a püspök annak kezéhez illeszt. A legenda történeti magva az lehet, hogy a királyné szent Simeon testét, vagy annak egy részét hazánkba akarta hozatni.

A San Simeone templom magyar-vonatkozású emlékei között van egy pompás kivitelű kehely is. Ez Nagy Lajos ajándéka és az egyesített Anjou-magyar címer díszíti.

Zárától délre a Pasma szigettel szemben, a tengerparton a régi Tengerfehérvár, Alba-Maris, mai nevén olaszosan ZARAVECCHIA, horvátul Biograd. A régi Tengerfehérvár nagy szerepet játszott a magyar királyok és a velencei köztársaság harcaiban. A velenceiek 1125—28-ban kirabolták és lerombolták. Ma már csak az egykori hatalmas várfalak romjai és csonkjai beszélnek arról, hogy a haj-

dani nagy város egy alkalommal magyar vonatkozásban nevezetes eseményt látott. 1097 május havában Zaravechiában szállott part-ra Kálmán királyunk menyasszonya, a normann Buzilla, Calabria és Szicilia urának, I. Roger grófnak leánya. Tengerfehérvárott, a mai Zaravechiában Kálmán király megbízásából Vincurius gróf várta háromezer fegyveressel a királyné gályáját. Itt koronázták meg 1102. évben Kálmánt Horvát és Dalmátország királyává.

Az ókori Tedanius, mai néven Zrmanja folyó, mely a Velebit és a Dinári Alpok határvidékén ered, torkolatával szemben fekszik a magyar-dalmát történelmi vonatkozásban oly szomorú emlékü NOVIGRÁD városa. A meggyilkolt Kis Károly párthivei itt tartották fogságban Nagy Lajos özvegyét, Erzsébet királynét és ennek leányát Mária királynét, kik közül Palisnai János várnai perjel 1387-ben Erzsébetet leánya szemeláttára megfojtatta és holttestét a vár faláról ledobatta. A novigrádi templomban nagybecsű kincsként őrzik azt a díszes miseruhát, melyet Erzsébet és Mária királynék fogságuk alatt hímeztek.

A Zrmanja folyó balpartján a Velebit szikla falának egyenes vonalát kapuszerű nyílás szakítja meg. A nép hite szerint ezen a nyíláson át hurcolták Erzsébet és Mária királynőket fogságba Novi-grádba. A nyílást olaszul ma is „la porta della regina“-nak, horvátul „kraljičina vrata“-nak, királyné kapujának nevezik.

SEBENICO városában is megvannak a magyar uralomnak az idők vasfogával dacoló maradványai: a városfalak, melyek a szárazföld felé övezik körül a várost. Idővel dacoló szilárdságukkal tanúi Kálmán királyunk nagy hatalmi törekvéseinek, ki 1105-ben járt Sebenicoban. Sebenico városi rangját III. István magyar királytól kapta 1167-ben.

TRAU városa egy darab érintetlen középkort zár magába. Ez a város leghivebb és legkedveltebb városa volt a magyar királyoknak és hajdan fontos szerepet töltött be a magyar történelemben. Ide húzódott Clissából családjával és kíséretével IV. Béla, akit a dalmaták hódolattal fogadtak, és hősi elszántsággal tartottak ki mellette. IV. Béla hálából a dalmatáknak adta ajándékkul koronázási palástját, melynek keretbe foglalt kámzsája a dalmáciai magyar múlt egyik érdekes trauai emléke. A kámzsa hímzése a lovon ülő szent Márton püspököt ábrázolja, mint köpenyének egyik darabját lehátja és azt egy szegénynek ajándékozza.

Kiválóan érdekes magyar vonatkozású emlék Trauban a székesegyház, mely Dalmácia legszebb románstíliú temploma. Ez a székesegyház a XIII. században épült, sok közös vonást mutat fel hazánkban a jáki templommal. A székesegyházat Treguanus trauai püspök építtette, aki a XII. század végén származott át Magyarországból Dalmáciába.

A székesegyház főoltára alatt állott az Árpádokkal rokon Vilmos sírfelirata, illetve sírja is. Ez a Vilmos Thebae urának St. omeri Miklósnak és Margitnak, III. Béla leányának a fia volt, később IV. Bélát segítette a tatárok ellen és eljegyezte IV. Béla leányát Margitot. Mindketten az 1242. évben hunytak el Dalmáciában.

Sírfelirata a következő volt:

*Iacet sub hoc lapide Nobilis Gulielmus
Iacet heros inclitus, operit quem tellus
Nepos Belae tertii regis ungarorum
Margaritae genitus, Dominæ Graecorum
Quartum Belum prosequens eius consobrinum
Ad mare pervenerat usque Dalmatinum.*

(Lucius: *Memorie di Trau.* 43.)

(E sírkő alatt nyugszik nemes Vilmos. Nyugszik a derek hős, kit a föld takar. III. Bélának, a magyarok királyának unokája Mangitnak, a görögök úrnőjének szülötte, IV. Bélát az ő unokabátyját kísérvén, végre a dalmát tengerig jutott).

Spalatonban a hajdani magyar uralomnak régi, diszes emléke a székesegyháznak csodás szépségű harangtornya, melyet a közeli római település, Salona romjaiból építettek. II. Károly, nápolyi és szicíliai király neje, magyarországi Mária kezdette meg építtetését. Munkáját később Róbert Károly neje Erzsébet folytatta.

A spalatoí dóm főkapuja felett temették el egyszerű, szürke mészkőből készült koporsóban IV. Béla két leányát: Katalint és Margitot, kik mindketten 1242-ben Clissában haltak meg.

Sírfülkéjüket kőlap borította, melynek felirata a következő volt:

*Catharina inclita et fulgens Margarita
In hoc arcto tumulo iacent absque vita
Belae IIII. filiae Regis Hungarorum
Et Mariae Lascaris Reginae Graecorum
Ab impiis Tartaris fuerunt fugatae
Mortuae in Clissio huc Spaletum trauslatae.*

(A kiváló Katalin és ékes Mangit e szűk sírban élettelenül fekszenek. Negyedik Béla leányai magyarok királyának, és Lascaris Máriának, görögök királynéjának. Az istentelen tatároktól megfutamítva elhúnytak Clissában, innen Spalatóba lettek átszállítva.)

Magának a kőkoporsónak pedig, melyben a királyleányok hamvai nyugodtak, ez volt a felirata:

*†. Haec est se (p) oltura filiarum domi (ni) Belle regis Ungariae
MCCXLII. die XIII. Martii huc fugiens (a fa) cie Tartarorum.*

(Ez koporsója Béla Magyarország ura, királya leányainak, ki 1242. március 13.-án idemenekült a tatárok elől).

RAGUZÁ-ban is megtalálhatjuk az egykor dicső magyar múlt emlékeit.

Első apostoli szent királyunknak, Szent Istvánnak épen maradt jobbkezét a raguzai szentdomonkosrendi szerzetesek óvták meg a pusztulástól. A szentjobbot IV. Béla vitte magával Dalmáciába a tártárjárás idején; az ott is maradt mindaddig, míg Mária Terézia királynő Budára nem hozatta.

Ugyancsak Raguzában, a ferencrendiek templomában őrzik szent László királyunk karerekljetartóját. (Fraknoi Vilmos, Archeologiai Értesítő 1898. 193—195. ll.) Ez egy kb. 30 cm. hosszú ezüst kar, melynek alsó végét 6 cm. széles lemez zárja be. Felirata:

„MANUS SANCTI VLADISLAVI REGIS UNGARORUM.“

A harmadik és negyedik szó között üvegfedélen át látható az ezüst ereklyetartóban elhelyezett karereklyé.

A raguzai székesegyház kincsei között van egy nagy, aranyozott ezüsttálca, kupával. Ezt az ötvösművészeti remeket Maffei Timoteo raguzai érsek készítette Mátyás királyunk számára, aki azonban még az ajándék elküldése előtt meghalt.

A raguzai rektorok palotáján, mely a csúcsíves és renaissance építészeti stílusok egyik legremekebb alkotása, a tornácon, egy márványtáblán Zsigmond magyar király neve olvasható.

A város főterén az úgynevezett Roland oszlop hirdeti az egykoron egész a tengerig terjedő magyar dicsőséget.

A történeti kútfők nem egyeznek meg pontosan az oszlop felállításának idejére nézve. Egyesek szerint 1418, mások szerint 1423. május havában állították fel. Mindkét évszám abba az időpontba esik, mikor Ragusa magyar fennhatóság alatt állott. Az oszlop talapzatának egyik kövén, melyet a város múzeumában őriznek ezek olvashatók:

MCCCC . . . III. de Maggio, fatto nel tempo di Papa Martino, nel tempo del Signor nostro Sigismondo Imperator Romanorum et semper augustus et Re d'Ongaria e Dalmatia e Croatia et cetera. Fo messa questa pietra e stendardo qui in honor di Dio e di Santo Blasio nostro gonfalon. Li officiali.

(14 . . . május havának 3-ik napján, V. Márton pápa és a mi Urunk, Zsigmond, római császár és Magyarország, Dalmácia és Horvátország királyának uralkodása idejében emeltetett ezen kő és zászló Isten és szent Balázs védőszentünk tiszteletére. A hivatalnokok.)

Némcsak a raguzai Roland oszlop, hanem a többi, szinte elszámálhatatlanul sok egyéb dalmáciai magyar emlék is, ott lenn a kék Adrián és annak partján, a századok viháraival dacolva rendületlenül hirdeti a dicső magyar mult emlékét.

BERKES LÁSZLÓ